

TỔ CHỨC BÀI HỌC LỊCH SỬ TẠI DI SẢN VĂN HÓA CHO HỌC SINH TRƯỜNG TRUNG HỌC PHỔ THÔNG Ở THANH HÓA

NGUYỄN THỊ VÂN*

Ngày nhận bài: 15/09/2016; ngày sửa chữa: 21/09/2016; ngày duyệt đăng: 22/09/2016.

Abstract: Teaching History lessons at cultural heritages plays an important role in developing comprehensive personalities for students. The article suggests requirements for teaching History at cultural heritages and proposes measures to enhance effectiveness of teaching History at the historical relics for high schools in Thanh Hoa province.

Keywords: History lessons, cultural heritage, high school students.

Bài học Lịch sử (BHLS) là hình thức cơ bản của quá trình dạy học (DH) Lịch sử (LS) ở trường phổ thông. BHLS không chỉ được tiến hành trên lớp mà còn được thực hiện tại nơi có di sản văn hóa (DSVH) vật thể. Việc tiến hành BHLS tại nơi có DSVH khác với hoạt động ngoại khóa, bởi nó thực hiện theo nội dung được quy định trong chương trình, là một mắt xích trong toàn bộ quá trình, có liên quan đến các BHLS khác.

BHLS tại DSVH có ý nghĩa lớn trong việc phát triển toàn diện học sinh (HS). Di sản là những dấu vết, bằng chứng của quá khứ về các sự kiện, hiện tượng LS đã diễn ra. Trên cơ sở việc quan sát trực tiếp các hiện vật, bằng chứng từ quá khứ để lại, quá trình hình thành biểu tượng LS đối với HS sẽ rất dễ dàng. Các kĩ năng bộ môn và kĩ năng sống nói chung được rèn luyện trong quá trình học tập, trải nghiệm. Đồng thời, lòng tự hào, tình yêu đối với quê hương, đất nước, trách nhiệm đối với việc bảo tồn DSVH sẽ được hình thành, phát triển.

Với những ý nghĩa như trên, việc tiến hành BHLS tại nơi có DSVH là rất cần thiết trong quá trình đổi mới phương pháp DH. Tuy nhiên, thực tiễn DH ở trường phổ thông hiện nay cho thấy, vì nhiều lí do nên hình thức tổ chức DH này rất ít được tiến hành. Trên cơ sở xác định những yêu cầu cơ bản, bài viết đưa ra các biện pháp tổ chức BHLS tại DSVH cho HS các trường trung học phổ thông (THPT) ở tỉnh Thanh Hóa nhằm góp phần nâng cao chất lượng DH bộ môn.

1. Những yêu cầu khi tiến hành BHLS tại địa điểm DSVH cho HS trường THPT ở tỉnh Thanh Hóa

Trước hết, tiến hành BHLS tại địa điểm DSVH cần tuân theo các yêu cầu đối với BHLS nói chung, như: đảm bảo sự thống nhất giữa tính khoa học và tính Đảng, xác định rõ nội dung cơ bản của nội dung BHLS, tính toàn diện của kế hoạch sư phạm, tổ chức tốt các hoạt động nhận thức của HS, lựa chọn hợp lí các tài liệu, phương tiện, phương pháp DH,... Bên cạnh đó, mỗi loại BHLS với những đặc điểm riêng có các yêu cầu cụ thể khác nhau. Để thực hiện BHLS tại địa điểm DSVH hiệu quả, giáo viên (GV) cần thực hiện các yêu cầu cơ bản sau:

1.1. Lựa chọn vấn đề và địa điểm DSVH phù hợp với mục tiêu, nội dung, của BHLS. Trong quá trình DH, mục tiêu và nội dung là những yếu tố mang tính cơ sở, định hướng cho việc lựa chọn các phương pháp và hình thức tổ chức BHLS. Khi lựa chọn vấn đề và địa điểm DSVH để tiến hành BHLS, GV cần căn cứ vào kiến thức cơ bản của bài học, đặc điểm của DSVH, điều kiện cơ sở vật chất, thời lượng quy định của giờ học... để lựa chọn. Cần ưu tiên lựa chọn DSVH ở địa điểm gần trường học, có liên quan mật thiết đến các sự kiện lớn trong LS dân tộc hoặc LS địa phương (đối với các BHLS địa phương). Tại Thanh Hóa, địa điểm DSVH có thể lựa chọn để tiến hành bài học nội khóa rất phong phú, tiêu biểu như:

- Các di tích khảo cổ học: Hang Con Moong (Thạch Thành), Cồn Chân Tiên (Đông Sơn), văn hóa Hoa Lộc (Hậu Lộc), Quỳ Chử (Hoàng Hóa), làng cổ Đông Sơn (TP. Thanh Hóa),... là những địa điểm DSVH tại địa phương phản ánh quá trình hình thành và phát

* Trường Đại học Hồng Đức

triển của công xã thị tộc, sự ra đời của thuật luyện kim và nghề trồng lúa nước trên đất nước ta.

- Các di tích LS: đền thờ Bà Triệu (Hậu Lộc), đền thờ Lê Hoàn (Thọ Xuân), thành nhà Hồ (Vĩnh Lộc), khu di tích Lam Kinh (Thọ Xuân), đền thờ Lê Lai (Ngọc Lặc), đền nhà Lê (TP. Thanh Hóa), Phủ Trịnh - Nghè Vẹt (Vĩnh Lộc),... đã phản ánh các cuộc khởi nghĩa tiêu biểu, những chuyển biến trọng của LS Việt Nam; các địa điểm như: căn cứ Ba Đình (Nga Sơn), chiến khu Ngọc Trạo (Thạch Thành), khu tưởng niệm dành chính quyền ở Hoàng Hóa, Đông Sơn, hoặc cầu Hàm Rồng (TP. Thanh Hóa),... là những di tích LS tiêu biểu, phản ánh các cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp và đế quốc Mỹ,

Ngoài ra, các làng nghề thủ công truyền thống nổi tiếng tại Thanh Hóa cũng là địa điểm DSVH để tổ chức BHLS về sự phát triển kinh tế qua các thời kì LS như: làng đúc đồng Trà Đông (Thiệu Hóa), nghề chế tác đá làng Nhồi (TP. Thanh Hóa), nghề mộc Đạt Tài (Hoàng Hóa), làm gốm Lò Chum (TP. Thanh Hóa),...

1.2. Chuẩn bị kĩ là yếu tố quyết định hiệu quả của BHLS tại DSVH. BHLS tại DSVH được tiến hành ngoài lớp học, vì vậy để giờ học đạt hiệu quả và an toàn, công tác chuẩn bị cần kĩ lưỡng và chu đáo. Trước hết, căn cứ vào nội dung và phân phối chương trình, GV cần lập kế hoạch cụ thể, báo cáo và xin ý kiến của tổ bộ môn, nhà trường về kế hoạch thực hiện; việc xây dựng kịch bản giờ học của GV cần được đầu tư công phu, đảm bảo tính khoa học, tính sư phạm, sáng tạo; vừa quan tâm đến tổng thể, vừa có tính chi tiết, cụ thể,... GV cần khảo sát địa điểm học tập trước khi tổ chức BHLS tại DSVH, xem xét tổng thể môi trường xung quanh, nơi tổ chức hoạt động DH, cơ sở vật chất,... nhằm đảm bảo các yếu tố cần thiết của quá trình DH. Đồ dùng trực quan và phương tiện DH cần được chuẩn bị để đảm bảo giờ học hiệu quả.

Đối với HS, GV cần thông báo rõ và hướng dẫn cụ thể cho các em về kế hoạch học tập: giao nhiệm vụ, thông báo cụ thể địa điểm, thời gian, yêu cầu, phổ biến các quy định,...; tư vấn, hướng dẫn cho các em quá trình thực hiện và hoàn thành nhiệm vụ học tập được giao.

1.3. Trong quá trình tiến hành bài học, GV cần xác định rõ mối quan hệ giữa nội dung BHLS và DSVH, phát huy tính trực quan, phát triển các hoạt động nhận thức cho HS. Đây là yêu cầu cần

thiết, tránh tình trạng biến giờ học LS thành giờ giới thiệu về DSVH. Nội dung BHLS gồm những kiến thức cơ bản được quy định trong chương trình. Tuy nhiên, GV cần lựa chọn những kiến thức phù hợp với DSVH, xác định rõ mối quan hệ giữa nội dung BHLS với các chứng tích, hiện vật tại đây. Trong giờ học tại DSVH, GV không giới thiệu toàn bộ DSVH mà chỉ lựa chọn các DSVH có liên quan đến nội dung, kiến thức củ BHLS. DSVH có thể là nguồn kiến thức chủ yếu trong BHLS (như các di tích khảo cổ học), hoặc có thể là đồ dùng trực quan để minh họa, là chứng cứ cho những sự kiện, hiện tượng LS đã qua. Trong quá trình tổ chức các BHLS tại DSVH, GV cần chú ý phát huy tính trực quan, phát triển các hoạt động nhận thức, óc quan sát của HS, từ đó giúp các em hình thành những biểu tượng sinh động của LS, rút ra bài học và hiểu bản chất của sự kiện.

2. Đề xuất một số biện pháp tổ chức BHLS tại DSVH cho HS trường THPT ở tỉnh Thanh Hóa

2.1. Sử dụng DSVH để cụ thể hóa, khắc sâu kiến thức cho HS. Hình thức và biện pháp tổ chức này khá đơn giản, có thể sử dụng cho cả hai loại BHLS: *ngiên cứu kiến thức mới và ôn tập, sơ kết, tổng kết.* Trước khi tiến hành DH, GV cần nêu rõ mối quan hệ giữa DSVH được sử dụng với sự kiện, kiến thức cơ bản của bài học. Việc nêu rõ mối quan hệ này vừa có ý nghĩa định hướng cho quá trình nhận thức của HS, vừa có giá trị thuyết phục, khơi gợi trí tò mò và tạo hứng thú cho các em trong việc khám phá kiến thức mới của các em. Sau đó, GV tiến hành tiến hành bài học bình thường như trên lớp. Cuối cùng, GV hướng dẫn HS tham quan những dấu vết, chứng tích, hiện vật có liên quan đến kiến thức cơ bản của bài học. Trong quá trình tham quan, GV có thể phối hợp với thuyết minh điểm, đồng thời sử dụng nhuần nhuyễn các biện pháp quan sát, làm việc nhóm, nêu câu hỏi, thuyết trình,... khích lệ HS học tập.

Ví dụ: Trong bài 16: *Phong trào giải phóng dân tộc và tổng khởi nghĩa tháng Tám (1939-1945). Nước Việt Nam Dân chủ cộng hòa ra đời (LS 12)*, khi dạy mục III- "Khởi nghĩa vũ trang dành chính quyền" GV các trường THPT trên địa bàn huyện Hoàng Hóa có thể lựa chọn hình thức tổ chức DH tại những DSVH có liên quan mật thiết đến sự kiện LS đặc biệt quan trọng của dân tộc. Tại Hoàng Hóa, di tích cách mạng như: cồn Mã Nhón (xã Hoàng Đạo) và cồn Ba Cây

(xã Hoằng Thắng) gắn với cuộc khởi nghĩa dành chính quyền đầu tiên của huyện Hoằng Hóa ngày 24/07/1945, mở màn cho thời kì bùng nổ của cao trào khởi nghĩa dành chính quyền trong phạm vi toàn huyện, toàn tỉnh. Trước khi tiến hành bài học tại đây, GV cần nêu rõ mối quan hệ của hai di tích cồn Mã Nhon và cồn Ba Cây với kiến thức mục III, bài 16 (LS 12), giúp HS nhận thức được mối liên hệ giữa LS địa phương và LS dân tộc. Từ đó, HS tiếp thu kiến thức LS dân tộc một cách hứng thú, sâu sắc và cụ thể hơn.

2.2. Sử dụng những chứng tích, hiện vật tại DSVH làm đồ dùng trực quan để tổ chức BHLS.

Trong trường hợp này, GV có thể tổ chức BHLS theo hai cách: 1) Tổ chức tại phòng trưng bày của DS (nếu có) và sử dụng các hiện vật, mô hình tại phòng trưng bày làm đồ dùng trực quan trong quá trình DH; 2) Sử dụng trực tiếp các hiện vật, chứng tích tại DSVH làm đồ dùng trực quan.

Tiến hành BHLS theo các cách trên sẽ kích thích trí tưởng tượng của HS, giúp HS lĩnh hội kiến thức mới một cách trực quan. GV cần dựa vào các chứng tích, hiện vật để đưa HS vào tình huống có vấn đề, từ đó tổ chức giải quyết vấn đề.

Ví dụ, trong bài 19: *Những cuộc kháng chiến chống ngoại xâm ở các thế kỉ thứ X - XV (LS 10)*, khi DH mục III: “Phong trào đấu tranh chống quân xâm lược Minh và khởi nghĩa Lam Sơn” GV có thể lựa chọn hình thức DH tại Khu di tích Lam Kinh. Để nâng cao hiệu quả BHLS, GV cần dựa vào các chứng tích, hiện vật của DSVH, kết hợp với các phương pháp sư phạm biện pháp sư phạm nhằm kích thích quá trình tìm kiếm kiến thức mới của HS. Trước khi thực hiện bài học tại đây, GV có thể nêu vấn đề: “Lam Kinh - nơi khởi nguồn của vương triều Hậu Lê huy hoàng trong LS dân tộc (1428-1789), đây cũng là nơi thể hiện ý chí quật cường của dân tộc, thể hiện hào khí chiến thắng của cuộc khởi nghĩa Lam Sơn lẫy lừng do Lê Lợi lãnh đạo. Vậy cuộc khởi nghĩa Lam Sơn thần thánh chống quân Minh xâm lược đã diễn ra cụ thể như thế nào?”. Với việc nêu vấn đề như trên, GV đã đưa HS vào tình huống có vấn đề, kích thích trí tò mò, định hướng cho toàn bộ quá trình nhận thức của các em. Trên cơ sở nội dung của BHLS, các chứng tích, hiện vật trong bảo tàng, trong khu di tích Lam Kinh, GV có thể phối hợp với cán bộ khu di tích hướng dẫn HS làm việc

nhóm. Mỗi nhóm hoàn thành một nhiệm vụ: - *Nhóm 1*: Trình bày bối cảnh nước ta cuối thế kỉ XIV - đầu thế kỉ XV, từ đó rút ra nguyên nhân bùng nổ của cuộc khởi nghĩa Lam Sơn; - *Nhóm 2*: Giới thiệu những nét cơ bản về diễn biến của cuộc khởi nghĩa Lam Sơn; - *Nhóm 3*: Nêu vai trò của Lê Lợi trong cuộc khởi nghĩa Lam Sơn. Xác định ý nghĩa của cuộc khởi nghĩa Lam Sơn trong LS dân tộc; - *Nhóm 4*: Giới thiệu sơ lược về khu di tích Lam Kinh.

Quá trình HS hoàn thành nhiệm vụ và trình bày kết quả trước lớp chính là quá trình các em giải quyết vấn đề một cách chủ động. GV cần hướng dẫn cho HS sử dụng các chứng tích, hiện vật trong bảo tàng hoặc khu di tích làm đồ dùng trực quan trong bài thuyết trình của mình. Kết thúc giờ học, GV có thể mời hướng dẫn viên điểm giới thiệu tổng thể khu di tích Lam Kinh và sử dụng các chứng tích, hiện vật thuộc di sản để kiểm tra hoạt động nhận thức của HS.

Tóm lại, tổ chức BHLS tại DSVH là một hình thức DH có ý nghĩa lớn trong việc phát triển toàn diện cho HS. Đây cũng là một trong những giải pháp quan trọng, góp phần đổi mới phương pháp DH ở trường phổ thông cần được khuyến khích thực hiện. Tuy nhiên, so với BHLS được tiến hành thường xuyên trên lớp, BHLS tiến hành tại DSVH trong thực tế ít được thực hiện. Để phát huy hiệu quả hình thức tổ chức DH này, GV cần nắm vững những yêu cầu, nguyên tắc, chuẩn bị kĩ lưỡng các điều kiện liên quan, đồng thời, kết hợp nhuần nhuyễn giữa các phương pháp DH. Giờ học được tổ chức tại DSVH nếu đảm bảo các yếu tố trên sẽ đạt hiệu quả cao trên cả ba phương diện: nhận thức, rèn luyện kĩ năng và bồi dưỡng ý thức dân tộc, bảo vệ DSVH cho HS. □

Tài liệu tham khảo

- [1] Bộ GD-ĐT - Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch (2013). Tài liệu tập huấn “Sử dụng di sản trong dạy học ở trường phổ thông”.
- [2] Ban Chấp hành Đảng bộ, UBND tỉnh Thanh Hóa (2004). *Địa chí Thanh Hóa* (tập 2). NXB Khoa học xã hội.
- [3] Phan Ngọc Liên (chủ biên) (2009). *Phương pháp dạy học Lịch sử* (tập 1, 2). NXB Đại học Sư phạm.
- [4] Phan Ngọc Liên (tổng chủ biên) (2009). *Lịch sử 10, 12*. NXB Giáo dục.
- [5] Bộ GD-ĐT (2015). *Dự thảo chương trình giáo dục phổ thông tổng thể trong chương trình giáo dục phổ thông mới*.